

SENGLÂH LÜGATİNDE YER ALAN KİŞİ ADLARININ KAVRAM ALANLARI

Yılmaz AKDEMİR*

Özet

Senglâh, 1758-1760 (h.1172-1173) tarihlerinde Mirza Mehdi Han Esterabadî tarafından kaleme alınmıştır. Çağatayca yazılmış sözlükler arasında içerik ve hacim bakımından en kapsamlı sözlüktür. Kendisinden sonra yazılan çoğu sözlüğe de kaynaklık etmiştir. Üç bölümden oluşan eserin en önemli bölümü altı binden fazla kelimeyi ihtiva eden sözlük bölümüdür. Bu çalışmada Senglâh'ın sözlük bölümünde yer alan kişi adlarının kavram alanları üzerinde durulmuştur. Kişi adları bir dilin sözvarlığını yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu noktada eser kişi adları bakımından son derece zengindir. Eserde yer alan adların kavram alanı oldukça geniştir. Çalışmada, Senglâh'ta yer alan kişi adlarının anlamları Farsçadan Türkçeye aktarılarak verilmiş ve tasnif edilmiştir. Tasnif işlemi yapılırken madde başlarının anlam alanı üzerinde durulmuştur. Bu şekilde Senglâh lüğatinde yer alan kişi adlarının kavram alanı ele alınarak, eşadlılık ve çokanlamlılık bağlamında incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Çağatay Türkçesi, Mirza Mehdi Han Esterabadî, Senglâh, Sözlük, Adbilimi.

Gönderilme Tarihi: 29.10.2019

Kabul Tarihi: 26.11.2019

1 Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
email:yilmazakdemir@msn.com, ORCID:0000-0002-9573-4140.

CONCEPT AREA OF INDIVIDUAL NAMES FROM SENGLÂH DICTIONARY

Abstract

Senglâh was written out by Mirza Mehdi Han Esterabadi in 1758-1760 (h.1172-1173). It is the most comprehensive dictionary in terms of content and volume between dictionaries wrote by Chagatai. It was also resource for many dictionaries written after it. The most important part of the work that consists of three-parts is the dictionary section which contains more than six thousand words. In this study, the concept areas of person names in the dictionary section of *Senglâh* will be emphasized. Person names are important in terms of reflecting the vocabulary of a language. At this point, the work is very rich in terms of person names. The concept area of existing person names is quite wide. In the study, after giving the meanings of the names of the people in the dictionary, which are explained in Persian, the classification process was started. Both the concept area was taken into consideration and the type of word formation was emphasized during the classification process. In this way, the concept area covered by the semantic names of the individuals in the *Senglâh* lexical was discussed and examined in the context of synonymy and polynomiality

Key words: *Chagati Turkish, Mirza Mehdi Han Esterabadi, Senglâh, Dictionary, Onomastics.*

1. Giriş

Senglâh, Ali Şir Nevaî'nin eserlerinde geçen sözcükleri açıklamak maksadıyla kaleme alınmış Çağatayca bir sözlüktür. Lügatin bir diğer adı da Lügat-i Nevaî'dir (Atalay, 1950). Eserde altı binin üzerinde sözcük ve yaklaşık iki bin beş yüz beyit mevcuttur. Bu yönüyle eser, Çağatay Türkçesi sözlükleri arasında en kapsamlı sözlüktür.

Eserin yazılış tarihi hakkında muhtelif görüşler mevcuttur. Yazıcı, Esterabadî'nin 1760'tan sonra Tebrize gelerek Senglâh'ı tamamladığını belirtmektedir (1955:485). Rahimi ise eserin 1758-1760 (h.1172-1173) yılları arasında yazıldığını ifade etmektedir (2018:81). Eser, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü mebanî'ül-lüga'dır. Bu bölümde eserin telif sebebi, Çağatay Türkçesi'nin gramer konuları ve yazılış özellikleri hakkında bilgiler verilerek başta Ali Şir Nevaî olmak üzere farklı şairlerden tanıklamalar yapılmıştır. Eserin ikinci ve en önemli bölümü sözlük bölümüdür. Madde başında kavram alanı açıklanan sözcükler devamında beyit örnekleriyle desteklenmiştir. Ancak tanıklanan beyitlere bakıldığında bunların hepsinin Nevaî'ye ya da Doğu sahasındaki şairlere ait olmadığı görülmüştür. Beyitler seçilirken Anadolu sahasından pek çok şairin beyitlerinden örnekler kullanılmıştır. Özellikle Fuzulî'nin eserlerinden çok defa örnek verilmiştir. Esterabadî, Anadolu sahasından *Rûm*, *Rûmiyye*, *Türk-i Rûmî*, *Etrâk-i Rûm*, *bi't-Türkî* gibi adlarla bahsetmiş ve örnek verdiği beyitlerin yazarları için de *müellif-i Rûmî* terimini kullanmıştır. Bu terimi özellikle Abuşka Lügati'nden örnek verirken kullanmıştır. Örneklerinde sadece misaller oluşturmamış bazen kıyaslama yoluna giderek aradaki tartışmalı yazımlara da değinmiştir (BMN/326v). Bu yönüyle Senglâh lügati sadece Çağatay Türkçesi için değil Batı Türkçesi için de önemli bir eserdir. Üçüncü ve son bölüm ise bir zeyilden oluşmaktadır. Bu bölümde Nevaî'nin bazı eserlerinde geçen Arapça ve Farsça sözcük ve deyimlerin açıklamaları yapılmıştır. Eserin mebanî'ül-lüga adlı bölümüyle ilgili E. Denisson Ross (1910)², J. Eckmann (1942-1947)³, Besim Atalay (1950)⁴ ve Karl H. Menges (1956)⁵ çalışma yapmışlardır. Senglâh'ın sözlük bölümü üzerine Sir Gerard

2 Ross, E. D. (1910). *The Mebanî'l-Lughat Being a Grammar of The Turki Language By Mirza Mehdi Khan Esterabadî*. Calcutta, Bibliotheca Indica.

3 Eckmann, J. (1942-1947). *Mirza Mehdi Darstellung Der Tshagataischen Sprache*, Analecte Orientalia Memorie Alexandri Csoma De Körös Dicte, Budapest, s. 156-222.

4 Atalay, B. (1950). *Mirza Mehdi Mehmet Han Seng-Lâh: Lügat-i Nevaî Tıpkıbasım*, TDK Yayınları, Bürhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul.

5 Menges, K. H. (1956). *Das Çağatajische In Der Persischen Darstellung Von Mirzâ Mehdi Xan*, Akademie Der Wissenschaften Und Der Literatur (Mainz), Abhandlungen Der Geistes-Und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang, 9, Wiesbaden, s. 627-739.

Clauson (1960)⁶ ve İran sahasında Roşen Hıyavî (1376)⁷ tarafından çalışma yapılmıştır. Eserle ilgili son çalışma ise yine İran sahasında Hüseyin Muhammedzade Siddık (1394)⁸ tarafından yapılmış ve üç cilt halinde yayımlanmıştır.

Eser kendisinden sonra yazılan pek çok sözlüğe kaynaklık etmiştir. Atalay, Feth Ali Kaçar'ın Behcetü'l-Lügat adlı eserinin, Buhara Tekkesi şeyhi Şeyh Süleyman Efendi'nin Lügat-i Çağatayî ve Osmanî adlı eserinin ve Mehmet Hoyî'nin Hülâsa-i Abbâsî adlı eserinin Senglâh'tan yararlanılarak yazıldığını belirtmiştir (1950:X). Bu sözlüklerden Senglâh'a en çok benzeyen ve hatta onun özeti hükmünde olan ise Hülâsa-i Abbâsî'dir.

Dil, kültürlerin kimlik inşasında önemli bir rol oynar. Kültür, içinde barındırdığı tarihsel derinliği ve zenginliği dil vasıtasıyla dışa yansıtır. Bu yönüyle dil, taşıyıcılık vazifesi görür. Kültürün belirleyici bir etkeni olan dilin söz varlığı bu sebeple önemlidir. Bir dilin söz varlığı çeşitli unsurlardan oluşur. Bu unsurların başında adlar ve özel ad durumundaki öğeler gelir. Adları tarihsel ve kültürel yönden ele alıp inceleyen ad bilimin (*onomastique*) bir alt kolu olan ve şahıs adlarını inceleyen bilim dalı kişi ad bilimidir (*anthroponymie*) (Kurt, 1991:169). Kişi ad bilimi, kişi adları üzerinde duran ve onları köken bilgisi, tarihsel gelişim, dil ve kültür sorunları açısından inceler (Aksan, 2015:I/32). Bir dildeki adlar o dilin tarihsel serüveni, kültürel geçmişi, inançları ve toplumsal gelişimini göstermesi bakımından önemlidir. Çelik, adların tarihsel ve kültürel özgülüğü simgeleyen kolektif bir bellekten süzülüp geldiklerini ve dolayısıyla toplumsal dünyaya ve kimliğe referans oluşturduklarını belirtir (2006:39-61). Bu yönüyle özel adlar farklı bilim disiplinleri tarafından her zaman bir başvuru kaynağı olmuştur.

Hemen her toplumda kişi adları belli bir usul ve gelenek çerçevesinde verilmektedir. Bu yönüyle ad verme, insanlık tarihinin en kadim geleneklerinden biridir. Bu gelenek bir ulusun halkbilimini yansıttığı kadar o ulus dilinin kavram genişliğini de göstermesi bakımından önemlidir. Milletlerin bunu yaparken çeşitli gelenek ve kuralları kullandıkları bilinmektedir. Aksan, kişi adlarının verilme yollarını beş başlık altında incelemiştir, bunlar: Dinsel ad koyma; ünlü kişilerin, saygı ve minnet duyulan kimselerin ad ya da soyadlarını koyma; destanlarda, söylence-lerde, masallarda geçen adları koyma; yer adlarını, coğrafya adlarını, tarihsel olay ya da kavim, boy adlarını koyma; öteki ad verme yollarıdır (2015:II/116-118). Bu

6 Clauson, S.G. (1960). *Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdî Xân, Facsimile Text*. London.

7 Hıyavî, R. (1376). *Seng-Lâh: Ferheng-i Türki be Farisi Mirza Mehdi Han Esterabadî*, Neşr-i Merkez, Tahran.

8 Siddık, M.H. (1394). *Senglâh: Ferheng-i Türki be Farsî, der Müşkilat-ı Lugat-ı Asâr-ı Türki Emir Ali Şir Nevâi Mirza Mehdi Han Esterabadî*, Neşr-i Ahter, Tebriz.

adlar içerisinde barındırdıkları anlamlarıyla o dilin anlambilim açısından zenginliğini de ortaya koymaktadır. Türk dili kişi adları bakımından oldukça zengindir. Fakat dilimizin bu zenginliği henüz tam anlamıyla araştırılıp incelenmemiştir. Bu konuda Özyetgin, “Türklerin İlk yazılı belgelerinden itibaren farklı coğrafyalardaki orijinal metinlerden tespit edilebilecek tüm kişi adları üzerine yapılacak tarihî karşılaştırmalı filolojik bir inceleme dil tarihi araştırmacılarının ilgisini beklemektedir.” (2001:22) tespitinde bulunmuştur. Bu sebeple ad bilim alanında yapılacak çalışmalar filoloji ve dil tarihi açısından son derece önemlidir.

2. İnceleme/Veri

Bir sözcüğün birçok anlam bildirme niteliği o sözcüğün çokanlamlı bir kelime olduğunu gösterir. İngilizcede *polysemy*, Fransızcada *polysémie* ve Arapçada *iştirâk-i lâfzî/teaddudu'l-ma'manâ* terimleriyle karşılanan çokanlamlılık, hemen hemen bütün dünya dillerinde görülen bir olgudur. (Acar, 2010:241). Aksan, çokanlamlı sözcüğü “Dilde ancak belli eğilimlerle, değişik kullanımların yerleşmesi sonucunda bir sözcüğün değişik anlamları yansıtır duruma gelmesi” (2015:I/119) ifadeleriyle tanımlar. Çokanlamlı sözcük, temel anlamının yanında yeni kavram anlamları taşıyan sözcüktür. Dolayısıyla çokanlamlılık ve eşadlılık terimlerini birbirinden ayıran en önemli unsur sözcüğün barındırdığı anlamdır. Çokanlamlılıkta aynı sözcüğün değişik anlamları arasında mutlaka bir ilgi olması gerekirken, eşadlılıkta bunun tersi söz konusudur (Acar, 2010:241). Bu yönüyle sözcüğün anlamları arasında ortaklık bulunuyorsa çokanlamlı olarak ifade edilir. Ancak, sözcüğün anlamları arasında müşterek bir yön yoksa eşadlı olarak kabul edilir.

Bu çalışmada Senglâh lügatinde yer alan kişi adlarının kavram alanları üzerinde durulacaktır. Senglâh'ın ikinci ve en önemli bölümü kabul edilen sözlük bölümü taranmış ve tespit edilen kişi adları ortaya konmuştur. Lügatte tespit edilen kişi adlarının yine lügatte verilen anlamlandırmaları esas alınarak çokanlamlılık ve eşadlılık kapsamında incelenmiştir. İnceleme, Sir Gerard Clauson'un 1960 yılında tıpkıbasım olarak yayımladığı British Museum nüshası üzerinden yapılmıştır. Madde başlarının okumaları Clauson'un okuma önerileri dikkate alınarak yapılmış, lügatte yer alan Farsça anlamlar tarafımızdan Türkçeye aktarılarak verilmiştir. Madde başlarındaki anlamların sıralamalarına ise müdahale edilmemiş, eserde bu madde başları için verilen şiir örnekleri çalışmaya dahil edilmemiştir. Eserde yer alan kişi adları ve bu adların anlam alanlarını ortaya koyan geniş bir tablo oluşturulduktan sonra değerlendirme ve sonuç bölümü verilmiştir.

2.1. atsız

Lügatte iki anlamda verilmiştir:

2.1.1. *adı olmayan, atsız.*

2.1.2. *Sultan Sencer ile aynı dönemde yaşamış olan Harezmi padişahının adı. [30v]*

2.2. arpa

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.2.1. *arpa.*

2.2.2. *Arpa Han diye bilinen padişahın adı; Cengiz Han'ın soyundandır ve İran saltanatında Sultan Ebu Said'ten sonra tahta oturmuştur. [36v]*

2.3. argun

Lügatte dört anlamda verilmiştir:

2.3.1. *Rum padişahı Kılıç Arslan'ın Nizameddin Argun Şah adıyla meşhur oğlunun adı.*

2.3.2. *Abaka Han Bin Hülagu Han'ın oğlunun adıdır ki Sultan Ahmet onun amcasıdır.*

2.3.3. *Farsçada Eflatun'un yaptığı bir saz, argun.*

2.3.4. *Farsçada hızlı ve çabuk at. [36v]*

2.4. ağ buğ/ka

Lügatte iki anlamda verilmiştir:

2.4.1. *öküz ve camışa benzer beyaz rente erkek koyun.*

2.4.2. *Cengiziyeye sultanlarının büyük kumandanlarından birinin adı. [43v]*

2.5. ağ bēy: [43v/25]

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.5.1. *Urus padişahının adı. [45v]*

2.6. aḡsonḡur

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.6.1. *Selçuklu sultanı Mahmud'un bir kumandanının adı; Şam vilayetlerinde hüküm süren atabegler onun torunlarıdır ve terkip anlamı 'beyaz sungur' demektir. [45v]*

2.7. alançava

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.7.1. İlhan'ın soyundan gelen Kıyat kabilesinden *bir kadının adı; bu kadın evlenmeden önce hamile kalıp üç erkek çocuk doğurdu ve ayın oğlu Buzencer onun oğludur ve Moğol hanları Buzencer'in neslindedir ve Ravzatü's-Safa'da yazıldığına göre Buzencer kavminin ortaya çıkışı Ebu Müslim Mervezî'nin hurucundan sonraki günlerde olmuştur.* [49v]

2.8. ala yontlu

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.8.1. *Tag Han İbni Oğuz Han'ın üçüncü torununun adı.*

2.8.2. *alaca renkli atın sahibi.* [49v]

2.9. alp arslan

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.9.1. *meşhur padişahın adı.*

2.9.2. *terkibin manası: aslan yürekli.* [49v]

2.10. alğu

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.10.1. *Çağatay'ın torununun adı; Arığ Böke onu büyütüp yetiştirmiş ancak saltanata hırs ederek Arığ'a üstün gelmiştir.* [50r]

2.11. alanca

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.11.1. *ibni Yafes İbni Nuh aleyhi's-selamın oğludur.*

2.12.2. *Tatar Han ve Moğol Han'ın babaları olan padişahın adı.* [50r]

2.12. elencik

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.12.1. *Cengiz Han'ın üçüncü atası Kabul Han'ın adıdır ve Moğolcada halkına iyi davranan anlamındadır ve bazı gizli tarihlerde üçüncü ataya elencik denilmiştir.* [50r]

2.13. ay

Lügatte dört anlamda kullanılmıştır:

2.13.1. *ay, kamer.*

2.13.2. *ay, bir aylık zaman zarfı.*

2.13.3. *seslenme harfi.*

2.13.4. *kardeşi Gün Han'ın ölümünden sonra tahta çıkan ve Okuz Han İbni Kara Han'ın Moğol hanlarının beşincisi olan oğlunun adı. [56v]*

2.14. oğuz

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.14.1. *Moğoliyye Taifesinin mensup olduğu Kara Han Bin Moğol Han'ın adı; ortağ ve kürtağ onun yurduydu ve tarihi bir liderdi ve Oğuz Han Türk hanları arasında kıyaslandığında Acem melikleri arasında Cemşid gibidir ve Türkleri sınıflandırıp adlar verdi ve Horasan ve Irak-ı Acem'i aldı ve Mısır ve Rum ve Freng'i ele geçirdi.*

2.14.2. *Batı Türkçesinde bilgisiz, cahil. [77r]*

2.15. ögetey

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.15.1. *Cengiz Han'ın üçüncü oğlunun adı; babasından sonra padişah olmuş ve tahtgâhı Hata mülkündedir ve onun usulü cömertlik ve bağıştı. [79v]*

2.16. ölceytü

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.16.1. *Moğolcada +tü 'sahip' anlamında ve ölcey 'bereket ve talih' anlamındadır ve terkinin anlamı da 'bereketli ve talihli ve uğurlu' anlamındadır.*

2.16.2. *Sultaniyye'nin banisi olan padişahın adı; aynı zamanda Argun Bin Abaka-yı Bin Hülagü Han'ın oğludur ve Ölcey ise Gazan Han'ın kızı ve Şehzade Bistam'ın karısının ismidir ve ona Ölcey Kutlug denilirdi. [86r]*

2.17. it barak

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.17.1. *Oğuz Han'ın savaşıp yenildiği fakat en sonda yendiği padişahın adı. [95v]*

2.18. ihşid

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.18.1. *Fergana padişahıdır ve Tarih-i Ravzatü's-Safa'nın müellifi bu ismin türklerin dilinde sultanların sultanı anlamında olduğunu söyler.* [97r]

2.19. idi kıut

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.19.1. *saadetli.*

2.19.2. *Cengiz Han zamanındaki Uygur padişahının adı.* [97r]

2.20. il han

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.20.1. *Moğol hanlarının sonuncusu ve Oğuz Han'ın evlatlarından olan padişahın adı; Tur Bin Feridun ona galip geldi ve padişahlarına taifenin sultanı anlamında İl han derlerdi.* [112v]

2.21. ildküz

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.21.1. *Azerbaycan'ın Atabegan'larının ilk tabakasının adı; Melik Arslan Bin Tuğrul onun üvey oğludur.* [112v]

2.22. inanc

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.22.1. *inanç.*

2.22.2. *Melik Arslan zamanında yaşamış bir hükümdarın adı; kendisi Melik Arslan'ın kızıyla nikahlanmış Muhammed Bin İldgüz'dür adı ve bu evlilikten Kutlug İnanc dünyaya gelmiştir.* [117v]

2.23. bartas

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.23.1. *Kimarî Bin Yafes Bin Nuh aleyhi's-selam'ın oğlunun adı; Yafes'in on birinci oğludur ve onun hallerinin keyfiyeti kısaca şöyledir: çünkü Nuh aleyhi's-selam Yafes'i doğu memleketlerine namzet kıldı ve o yer Selengey adındaydı ve Silük'ün rivayetine göre orası ikamet için dayanıklıydı ve oğullarının her biri bir memleketi kendine mahsus kıldı ve Kemari Bulgar sınırında temiz bir yer buldu*

ve oraya göçtü ve orada iki oğlu oldu biri Bulgar ve diğeri Bartas ve daha sonra her iki köşeyi kendi adlarıyla imar ettiler ve tilki ve samur ve sincap ele geçirip onların derilerinden elbise yaptılar ve onların firka ve memleketi o isimle tanındı.

2.23.2. kızıl renkte bir tilkinin adı; bu memlekete ait olan kürkler Bartas'ta bulunur.

2.23.3. bir savaşçının adı. [121r]

2.24. baydu

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.24.1. İran'da Keyhatu Han'dan sonra saltanat tahtına oturan Cengiziye hanlarından birinin adı. [127v]

2.25. bayat

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.25.1. Tanrı .

2.25.2. Kün Han Bin Oğuz Han'ın ikinci oğlunun adı.

2.25.3. kendilerini Türkmen taifeleri arasında kıy boyundan sonra en asil taife kabul eden ve Bayat Han Bin Kün Han'a mensup olan fırkanın adı. [128r]

2.26. buğa

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır: .

2.26.1. boğa, erkek sığır.

2.26.2. Cengiz Han'ın sekizinci atası ve Buzencer'in büyük oğlunun adı. [136r]

2.27. buğrat

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:.

2.27.1. İskender zamanında Dara'ya tabi olan Kalmak şehrinin valisinin adı. [136v]

2.28. buyruğ/k

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:.

2.28.1. buyruk, emir.

2.28.2. Taban Han'ın kardeşinin adı; Nayman hükümdarıdır ve Cengiz Han'la savaşmış ve yede taşını kullanarak ordusunu mağlup etmiştir. [142v]

2.29. pıġu

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.29.1. *serçe ve benzerlerini avlayan doğana benzer ama doğandan daha küçük yırtıcı bir kuşun adı.*

2.29.2. *Selçuk olarak bilinen bir padişahın adı; Harezmi hükümetine mensuptur. [147v]*

2.30. bēktaş

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.30.1. *Harezmi padişahlarından birinin adı.*

2.30.2. *Anadoludaki Yeniçerilerin kendilerine efendi ve mürşit edinip ocaklarını ona bağlayarak tarikatına salık oldukları şahsın adı; terkinin Türkçe iki anlamı vardır ilki 'büyük taş' diğeri ise hem 'mevla' hem de 'efendi' anlamındadır. [147v]*

2.31. tatar

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.31.1. *Elence Han Bin Keyük Han'ın oğlunun adı; onun ahvali şöyledir: Elence Han'ın bir karında iki çocuğu oldu biri Tatar adında diğeri Moğol adında ve Elence Han şeyh-u hayat mertebesindeydi ve oğulları büyüdüğünde memleketlerinin yarısını Tatar Han'a diğeri yarısını da Moğol Han'a verdi ve Tatarıyye tabakasından sekiz kişi saltanat sürdürdü ve onların sonuncusu Sevinc Han'dır ve o tabakanın padişahıdır ve o tabaka onunla son bulmuştur ve Tatar boyu Tatar Han'a mensuptur ve Moğol lüğatinin ekinde bu tabakadan bahsedilmiştir. [152r]*

2.32. tarhan

Lügatte dört anlamda kullanılmıştır:

2.32.1. *divanın bütün vergilerinden ayrıcalıklı ve muaf olan kimse; (bu kişi) ele geçirilen ganimetlerde ortak olma ve padişahın otağına istediğinde girebilme ruhsatı ve işlediği dokuz suça kadar affedilme ayrıcalığına sahiptir.*

2.32.2. *Çağatay ulusunun en büyük boylarından birinin adı; adlandırma sebebi de Oñ Han oğlu olan Sañun'un tahrikiyle şafak vakti Cengiz Han'ı zehirlemeye karar verir ve kumandanlarından birisi bu olayı kendi karısına anlatırken o sırada otağın dışından süt getiren iki çocuk tesadüfen bunu duyar ve hemen Cengiz Han'a nakledip bu olaydan haberdar ederler ve Cengiz Han Oñ Han'ın*

suikastını haber veren o iki çocuğu dokuz göbeğe kadar Tarhan yapar ve Horasan ve Harez m'de bulunan Tarhan boyu onların soyundan gelir.

2.32.3. *Arapçada tarhûn denilen, Farsçada bir ot.*

2.32.4. *Farsçada Ebu'n-nasır Farabi'nin adı. [155r]*

2.33. tağ

Lügatte dört anlamda kullanılmıştır:

2.33.1. *dağ.*

2.33.2. *ateşi çabuk sönmeyen bir ağacın adı.*

2.33.3. *Oğuz Han'ın beşinci oğlunun adı.*

2.33.4. *Farsçada Sistan kalelerinden birinin adı.*

2.33.5. *Farsçada kuş yumurtası. [157r]*

2.34. tekeş

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.34.1. *Albarslan zamanında yaşamış Harez m padişahlarından birinin adı. [158r]*

2.35. tur

Lügatte sekiz anlamda kullanılmıştır:

2.35.1. *Feridun'un büyük oğlunun adı; Turan vilayeti ona mensuptur.*

2.35.2. *Farsçada yemeklerde kullanılan tadı ekşi bir bitki.*

2.35.3. *Farsçada yiğit, delikanlı.*

2.35.4. *Farsçada inceleme, araştırma.*

2.35.5. *Farsçada hercai maşuk, uçarı sevgili.*

2.35.6. *Farsçada misafirlik, konukluk.*

2.35.7. *Farsçada az olan, az.*

2.35.8. *Farsçada İreç'in kızının adı; Menüçehr'in karısıdır. [172r]*

2.36. torğay

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.36.1. *Arapçada hüdhüd ve Farsçada şāneser denilen, serçeden daha büyük bir kuş; torğay da denilir.*

2.36.2. *Emir Timur Gürgan'ın babasının adı; torağay da denilir.* [172v]

2.37. türk

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.37.1. *Yafes Bin Nuh aleyhi's-selamın oğlunun adı; Türkler oğlan-ı Yāfes'tirler Ve Şeyh Tabersî kendi Tefsîr'inde demiştir ki: Yecüc ve Mecüc, Yafes'in soyundandırılar ve Yafes Türklerin babasıdır.* [172v]

2.38. toqtamış

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.38.1. *Harezmi hanlarından birinin adı; Emir Timur zamanında ona muhalefet etmiş ve aralarında defalarca savaş çıkmış ve en sonunda onu öldürmüştür.*

2.38.2. *Türkmenlerden bir boyun adı.*

2.38.3. *istirahat.* [180r]

2.39. tokrat

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.39.1. *İskender zamanında Dara'ya bağlı olan Kalmak'ın padişahı.* [181r]

2.40. tolı

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.40.1. *Arapçada mirâh ve secencel denilen, Moğolcada ayna.*

2.40.2. *Cengiz Han'ın küçük oğlu ve Hülagü Han'ın babasının adı; Cengiziyeye'nin İran'da saltanat kurmuş hanları onun soyundandırılar.* [184v]

2.41. têmür yalğ

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.41.1. *Selçuk'un babasının adı; Şeh Kemanî sebebiyle bozkır Türkleri bu adla anılır.* [200v]

2.42. tēñiz

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.42.1. *deniz.*

2.42.2. *Oğuz Han Bin Kara Han Bin Moğol Han'ın beşinci oğlunun adı; Moğolların altıncı hanıdır.* [202v]

2.43. çağatay

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.43.1. *Cengiz Han 'ın ikinci oğlunun adı; Maverâünnehir ve Hotan ve Kaşgar ve Bêş Balığ'tan Kara Kırım'a kadar onun saltanatu altındaydı ve Çağatay ulusu ona mensuptur ve onlara çağatay denilir.* [206v]

2.44. çaydur

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.44.1. *Keyük Han Bin Oğuz Han 'ın oğlunun adı.*

2.44.2. *Moğolcada namuslu.*

2.44.3. *Türkmenlerden bir boyun adı.* [209v]

2.45. coci

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.45.1. *Moğolcada ansızın.*

2.45.2. *Cengiz Han 'ın büyük oğlunun adı; Sekin ve Kıpçak ve Harezmi ve Kırım ve Bulgar ve Avkek memleketlerinden Rus sınırlarına kadar onun saltanatu altındaydılar ve Coci ulusu ona mensuptu ve Tarih-i Gazali'de adlandırma sebebi şöyledir: Coci yolda dünyaya geldi ve orada beşik yapmak mümkün değildi ve bir miktar unu yoğurup hamur yapıp bebeğin vücudu zarar görmesin diye ona sardırlar bu yüzden Coci adlandırmasının sebebi ansızın vücuda gelen demektir.* [212r]

2.46. çingiz

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.46.1. *Ravzatü's-Safa'da belirtildiğine göre: Moğolcada padişahlar padişahı.*

2.46.2. *Ravzatü's-Safa'da belirtildiğine göre: ülkelere saldıran ve asıl adı Timuçin olan ünlü padişah; Vassaf, Cüveynî'nin Tarih-i Cihānguşâ'sından alıntılıyıp kendi Tarih'inin dördüncü cildinde aktardığına göre: Tanrının putu dedi ki sana çingizî adını verdik ve çingizî'in anlamı 'sağlam' demektir ve bundan sonra çingizî sözcüğü çingiz'in çoğul biçimi oldu ve çingiz han denildi.* [221v]

2.47. dara

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.47.1. *sürekli, daima.*

2.47.2. *Farsçada İskender'in çağdaşı olan Darab Bin Behman'in oğlu.*

2.47.3. *Farsçada küpün dibinde kalan çökelti. [223v]*

2.48. dëb baquy

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.48.1. *Elence Han Bin Türk İbn Yafes'in oğlunun adı.*

2.48.2. *Moğolcada dëb: talih, taht; baquy: büyük demektir. [226r]*

2.49. salur

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

1. *Tağ Han bin Oğuz Han'in oğlunun adı.*

2. *Oğuzname'de geçtiğine göre bu kelime Moğolcada 'kılıç vuran' anlamındadır.*

3. *Türkmenlere mensup bir boyun adı. [234r]*

2.50. santay

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.50.1. *Abaka Han'ın kahramanlığıyla meşhur büyük bir komutanının adı; Vassaf kendi tarihinde onun özelliklerini ayrıntılı anlatmıştır. [235v]*

2.51. sancar

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.51.1. *doğum yeri Sancar olan padişahın adı.*

2.51.2. *yırtıcı bir kuşun adı.*

2.51.3. *Farsçada eğlence ve muhabbet ve zevk sahibi insanlar. [235v]*

2.52. sayın

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.52.1. *iyi, güzel, seçkin.*

2.52.2. *Batuhan Bin Cocı Han Bin Cengiz Han'ın lakabı; Türkler arasında Sayın Han olarak şöhret bulmuştur.*

2.52.3. *Sayın Kale; Tebriz'e bağlı Azerbaycan'da bulunan bir kalenin adı. [238r]*

2.53. sübüktegin

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.53.1. *Mahmud Sebükten denilen padişahın babasının adı; onun Türkçe anlamı 'uğurlu ayak' demektir zira Moğol dilinde sübüük 'ayak damarı' ve tegin 'uğur ve güzel yüzlü' demektir. [239r]*

2.54. şudurğu/şıdurğu

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.54.1. *ud denilen bir sazın adı.*

2.54.2. *Cengiz Han döneminde yaşamış olan Tankut padişahının adı; şıdurğu da denilir. [259v]*

2.55. torğay

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.55.1. *Arapçada hüdühüd ve Farsçada şaneser denilen, serçeden daha büyük bir kuş.*

2.55.2. *hazret-i Emir Timur Gürğan'ın babasının adı; torağay da denilir. [261r]*

2.56. toğan

Lügatte dört anlamda kullanılmıştır:

2.56.1. *azaları yırtıcı bir tür kuş; itelkü de denilir.*

2.56.2. *mecaz anlamda düşmanı yere seren cesur.*

2.56.3. *bilinen bir padişah adı; Argun Han ve Sultan Ahmed'le sohbet arkadaşısı ve yakın olan birinin adıdır ve Kuhistan'da doğmuştur. [261r]*

2.57. toğrul

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.57.1. *yırtıcı bir kuşun adı.*

2.57.2. *Alp Arslan'ın oğlu olan Selçuklu padişahının adı. [261v]*

2.58. gazan

Lügatte altı anlamda kullanılmıştır:

2.58.1. *pişirme kazanı.*

2.58.2. *geniş üzengi.*

2.58.3. *geniş ağızlı top.*

2.58.4. *Türkmen Salur boyunun adı; ordu ineceği zaman askerleri bu adla çağırırlar.*

2.58.5. *Rus memleketlerinden bir memleket adı.*

2.58.6. *İran beldelerinde saltanat sürmüş Moğol soyundan meşhur bir padişahın adı; İslam'la müşerref olmuştur ve Anadolu Selçuklu padişahlığı onun devrinde son bulmuştur ve o Oğuz Han Bin Abaka Han Bin Hülagü Han'ın oğludur ve Şenb-Ğazan-ı Tebriz'i yaptırmıştır ve orada medfundur. [262r]*

2.59. **qabcaq**

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.59.1. *Cürcan sınırında uzunluğu altı yüz fersah ve genişliği ise üç yüz fersah olan meşhur bir çölün adı; Ashab-ı Tevarih eserinde adlandırma sebebi şu şekildedir: bir zamanlar Oğuz Han İt Barak ile savaştı ve Oğuz Han yenildi ve bir nehrin ortasında saklandı ve orada savaşta ölenlerden birinin hamile karısının bir ağaç kovuğuna girdiğini ve orada doğum yapıp bir erkek çocuk dünyaya getirdiğini gördü ve olanları izleyip oradaki kadına merhamet ederek doğurduğu çocuğu evlatlık olarak kabul etti ve ona qabucaq adını verdi ve halk dilinde qabcaq şeklinde meşhur oldu ve Urus ve çoğu çöl eyaletini onun emrine verdi ve İtil kıyılarına gönderdi ve orada üç yüz yıl padişahlık yaptı.*

2.59.2. *qabcaq soyundan gelen boyun adı.*

2.59.3. *Tijiz Han Bin Oğuz Han'ın oğlunun adı; aynı zamanda Oğuzname'de qalmaq'ın adlandırma sebebinde geçer: Oğuz Han İt Barak'ı defettikten sonra Oğuz Han'ın ordusu İt Barak'ın kadınlarına ve mallarına sahip oldu ve o yer qalmaqçı'ydı anlamı 'kalıcı oldu' demektir ve onun evlatlarından biri kalmak istedi ve onun evlatlarından hiç biri kalmaya razı olmadı ve en sonunda Tijiz Han'ın oğlu qabcaq razı oldu ve orada kaldı ve bu yüzden qalmaq'ın yerine qabcaq çölü denildi. [265r]*

2.60. **qarahhan**

Lügatte beş anlamda kullanılmıştır:

2.60.1. *Moğol Han'ın ilk oğlunun adı; Oğuz Han onun oğludur.*

2.60.2. *İskender ile aynı dönemde yaşamış Hint padişahının adı.*

2.60.3. *Miñ Kışlak mahallinde bir yer adı.*

2.60.4. boyların padişahları.

2.60.5. *avam tabakasından birinin çıkıp kendi çabalarıyla topluluğa baş olmasına karşı denir ve Zinetü'l-Mecalis'in müellifi der ki: Türkistan hanı için İran krallığından bir kız istenir, kızın çeyizinde gönderilen hediyeler arasında bir zenci köle de vardır ve Han o zenci köleyi komik bulur ve meclisine alır ve daha sonra köle gün geçtikçe yükselir en sonunda isyan çıkarıp hanı öldürür ve padişah olur ve Anadolu Türkleri ona karşı denir derler.* [271r]

2.61. **qara sonqur**

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.61.1. *Horasan padişahı Sultan Sencer Bin Melik Şah'ın adı.* [271r]

2.62. **qaran**

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.62.1. *Selef meliklerinden birinin adı.*

2.62.2. *Ferhad'a fen ilimlerinde ustalık ve muallimlik yapan heykeltıraşın adı; Hüseyin ü Şirin'de denir ki: yana tuttu hemül hârâni mesken / yana yundı hemül hârâni qaran.* [272r]

2.63. **qazan**

Lügatte altı anlamda kullanılmıştır:

2.63.1. *ağız geniş olan kısa bir tür top.*

2.632. *pişirme tenceresi.*

2.633. *geniş üzengi.*

2.634. *Türkmen Salur boyu; askerler savaş için inerken kendi boylarını bulmak için aynı isimle seslenirler.*

2.63.5. *Cengiz'in soy silsilesinden olup İran'da saltanat sürmüş bir padişahın adı; isminde ğayn sesiyle bilinir (qazğan) ve Şenb Ğazan'da medfundur.*

2.63.6. *Rus memleketlerinden bir memleketin adı.* [273r]

2.64. **qay**

Lügatte dört anlamda kullanılmıştır:

2.64.1. *soru edatı: hangi; qayu da denir.*

2.64.2. *karla karışık yağmur.*

2.64.3. *Ay Han Bin Oğuz Han'ın oğlunun adı; Türkmen Kay boyu ona mensuptur.*

2.64.4. *Moğolcada sağlam.* [281r]

2.65. **ķaydu**

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.65.1. *Emir Timur'un onuncu göbekten dedesinin adı.*

2.65.2. *Ögetey Kaan'ın torunun adı; Kubala Kaan zamanında Han Balıĝ'ın başına kadar Maverâünnehir'in çoĝu onun tasarrufundaydı.* [281v]

2.66. **ķubala:**

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.66.1. *Hata padişahı Mejü Kaan'ın kardeşinin adı; kendisi kardeşinden sonra hanlığın başına geçmiştir.* [288r]

2.67. **ķutluĝ**

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.67.1. *mübarek, kutlu.*

2.67. 2. *Cengiz Han'ın Fars padişahı Etabeg Muzaffer'd-din Ebu-Bekr'e verdiği lakap; ferman ve yarlıklarda Kutlug Han diye geçer.* [283r]

2.68. **ķınıķ**

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.68.1. *Tingiz Han Bin Oğuz Han'ın oğlunun adı.*

2.68.2. *Moğolcada izzetli.* [299v]

2.69. **ķürĝen**

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.69.1. *damat; küyev de denilir.*

2.69.2. *Emir Timur'un lakabı; Belh padişahı Emir Hüseyin Çopan'ın kız kardeşini nikahına aldığı için aynı lakabı almıştır ve Rumî müellife göre Cengiz Han'ın ve Timur Han'ın her hangi birinin neslinden olan kız ve erkekler birbirlerini kürĝen diye adlandırır ve aynı ifade başka yerlerde de vakidir.* [305v]

2.70. gün

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.70.1. *güneş*.

2.70.2. *gün*

2.70.3. *Babasından sonra saltanata melik olan Oğuz Han Bin Karahan Bin Moğol Han'ın oğlu Gün Han'ın adı; kendisi Moğol hanlığının dördüncü meliki-dir ve taifelerin izleri ile çoğu adlandırmalar onun zamanında olmuştur il ve gün birlikte eşitler ve 'yardımcılar ve destekçiler' anlamındadırlar. [310r]*

2.71. moğul

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.71.1. *soyundan dokuz kişinin gelip sultan olduğu Elence Han bin Geyük Han; bunların ilki Moğol Han sonuncusu ise İl Han'dır. [319v]*

2.72. möngü

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.72.1. *Moğolcada daimi, sürekli, uzun ömürlü.*

2.72.2. *Sikender Savaşı'nda Dara'nın yanında savaşan kişinin adı.*

2.72.3. *Mehin Tuli Bin Çengiz Han'ın oğlu ve Hata'nın kendisine mensup olduğu Mengü Kaan'nın adı. [320v]*

2.73. murğavul

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.73.1. *Türkistan padişahı Burak'ın ordusunda bulunan korkusuz bir adamın adı. [319v]*

2.74. mênli

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.74.1. *mênliğ* sözcüğünün kısaltmasıdır: benli.

2.74.2. *yedinci Moğol hanı ve Çengiz Han'ın torunu olan padişah. [321v]*

2.75. saman

Lügatte dokuz anlamda kullanılmıştır

2.75.1. *Arapçada tebni denilen, saman.*

2.75.2. *Samaniyye sultanlarının atası olan padişahın adı.*

2.75.3. *Farsçada düzen, sistem.*

2.75.4. *Farsçada sakin, dingin.*

2.75.5. *Farsçada şehir, kasaba.*

2.75.6. *Farsçada günahsızlık, masumluk.*

2.75.7. *Farsçada kuvvet, kudret.*

2.75.8. *Farsçada ok izi.*

2.75.9. *Farsçada kolaylıkla ortaya çıkan.* [234r]

2.76. **ķongur**

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.76.1. *rengi esmere mayil olan at.*

2.76.2. *Burak döneminde yaşamış Cengizî şehzadelerinden birinin adı.* [291v]

2.77. **salcuķ**

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.77.1. *Harezm devletini yöneten Pangu'nun itibarlı emirlerinden bir şahsın adı; Selçuklu sultanlarının atasıdır ve babasının adı Dukak'tır ve soy olarak Efrasiyab'ın yirmi dördüncü kuşağındandır.* [233v]

2.78. **têmür**

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.78.1. *demir.*

2.78.2. *bilinen bir padişahın adı; Turan ve Hind ve İnan'ı fethetmiştir ve Rum padişahı İldırım Bayezid ile savaşmış galip gelmiştir ve Emir Hüseyin'in damadı ve Belh valisidir ve bu yüzden Gürken'de namlı ve meşhurdur ve Hindistan'ın sultanları onun soyundandır.* [200v]

2.79. **arıĝ**

Lügatte dört anlamda kullanılmıştır:

2.79.1. *arı, saf.*

2.79.2. *nehir.*

2.79.3. *sıska.*

2.79.4. *arıq*: Cengiz'in şehzadelerinden birinin adı. [37v]

2.80. arran

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.80.1. *Azerbaycan adıyla bilinen memleket; Karabağ yerleşim yeri.*

2.80.2. *Faris Bin Pehlu'nun oğlunun adı; Karabağ ve Arran'ın kendisine tabiydi ve Azerbaycan ve Ermen ve Muğan'ın kardeşleridir.* [36v]

2.81. abağ/ka

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.81.1. *amca.*

2.81.2. *Hülagü Han Bin Lulı Han Bin Cengiz'in büyük oğlunun adı.* [27v]

2.82. ilek

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.82.1. *Türkistan hisarlarında bulunan bir vilayetin adı.*

2.82.2. *Yağma şehrinin padişahı.* [113r]

2.83. ayaz

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.83.1. *duru ve bulutsuz gece.*

2.83.2. *Sultan Mahmud Sebüktekin'in aşık olduğu kölenin adı.* [57r]

2.84. batu

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.84.1. *Moğolcada sert, katı.*

2.84.2. *Türk hanlarından birinin adı; Sayın Han adıyla meşhurdur.* [119v]

2.85. bayandar

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.85.1. *Kök Han Bin Oğuz Han'in oğlunun adı.*

2.85.2. *Moğolcada rızıklı.* [127v]

2.86. çavdur

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.86.1. *Keyük Han Bin Oğuz Han'ın oğlunun adı.*

2.86.2. *Moğolcada namuslu.*

2.86.2. *Türkmenlerden bir boyun adı. [209v]*

2.87. çin

Lügatte üç anlamda kullanılmıştır:

2.87.1. *Farsçada kıvrım.*

2.87.2. *Farsçada Yafes'in on ikinci oğlunun adı.*

2.87.3. *Farsçada bilinen ülkenin adı. [221r]*

2.88. tağacar

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.88.1. *Abaka Han ve Hülagü Han zamanında yaşamış büyük emirlerden birinin adı. [261r]*

2.89. toğrul

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.89.1. *yırtıcı bir kuşun adı.*

2.89.2. *Alp Arslan'ın oğlu ve Selçuklu padişahlarından birinin adı. [261v]*

2.90. tekin

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır:

2.90.1. *Türkçede güzel yüzlü demektir; Oğuzname'de Buğra Han'ın anlatılacağı bölümün girişinde denir ki: Buğra Han'ın üç çocuğu vardı onların adı İl Tekin ve Kuzı Tekin ve Sebük Tekin'dir. [158r]*

2.91.yapar

Lügatte tek anlamda kullanılmıştır.

2.91.1. *Oğuz Han'ın oğlu Ay Han'ın ikinci oğlunun adı. [325v]*

2.92. yazar

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.92.1. *Moğolcada kavmin büyüğü.*

2.92.2. *Ay Han İbn Oğuz Han'ın büyük oğlunun adı; Yaz kavminin çoğunluğu Horasan'a yerleşmiştir bu yüzden şehrin iç kısmına yurt yazar denilir ama taşra-*

Senglâh Lügatinde Yer Alan Kişi Adlarının Kavram Alanları

da kalan öte kısımlarda yaşayanlara tarımla ilgilendikleri için kara taşı denilir. [330r]

2.93. yıldız

Lügatte iki anlamda kullanılmıştır:

2.93.1. yıldız.

2.93.2. *Ay Han Bin Oğuz Han*'ın oğludur ve babasından sonra askeri ve idari lider olmuştur ve Moğol hanlığında altıncı han olmuştur. [345v]

Senglâh lügatinde yer alan kişi adları ve bu kişi adlarının kavram alanı tablosu:

Kişi adı	A ¹	B ²	C ³	Ç ⁴	D ⁵	E ⁶	F ⁷	G ⁸	İ ⁹	İ ¹⁰	J ¹¹	K ¹²	L ¹³	M ¹⁴
atsız	2		X								X			
arpa	2		X								X			
arğun	4		X			X					X			X
ağ buğ/ka	2		X			X							X	
ağ bēy	1		X				X				X			
ağsonkur	1		X			X	X				X			
alançava	1	X												
ala yontlu	2		X			X	X						X	
alp arslan	2		X			X					X			
alğu	1		X								X			
alanca	2		X								X			
elencik	1		X								X			
ögetey			X								X			
ay	4		X					X					X	
oğuz	1		X						X					
ölceytü	2		X								X			
it barak	1		X			X					X			
ihşid	1		X								X			
idi küt	2		X								X			
il han	1		X								X			
ildküz	1		X						X				X	
manc	2		X								X			
bartas	3		X	X	X								X	
baydu	1		X								X			
bayat	3		X						X		X			
buğa	2		X											
buğrat	1		X	X		X								
buyruğ/k	2		X								X			
pığu	2		X			X					X			
bektaş	2		X											
tatar	1		X	X					X		X			
tarhan	4		X		X				X		X			X

Senglâh Lügatinde Yer Alan Kişi Adlarının Kavram Alanları

tağ	4		X		X					X		X
tekeş	1		X						X			
tur	8	X			X						X	
torgay	2		X			X						
türk	1		X	X				X				
toqtamış	3		X					X		X		
tokrat	1		X							X		
toli	2		X					X	X			
têmür yalığ	1		X					X				X
têñiz	2		X						X	X		
çağatay	1		X					X		X		
çaydur	3		X					X		X		X
cocı	2		X							X		X
çingiz	2		X	X						X		X
dara	3		X							X		X
déb bakuy	2		X	X								X
salur	3		X					X		X		X
santay	1		X									X
sancar	3		X			X				X	X	X
sayın	3		X							X	X	
sübüktegin	1		X							X		X
şudurğu/ şıdurğu	2		X						X	X		
torgay	2		X			X				X		
toğan	3		X			X				X		X
toğrul	2		X			X				X		
ğazan	6		X					X	X	X	X	
qabçaq	3		X					X		X	X	
qarahān	5		X			X		X		X	X	
qara sonqur	1		X			X				X		
qaran	2		X	X						X		
qazan	6		X					X	X	X		
qay	4		X					X		X		X
qaydu	2		X							X		
qubala	1		X							X		
qutluğ	2		X							X		
qınıq	2		X							X		X
kürgen	2		X							X		
gün	3		X					X		X		
moğul	1		X	X				X		X		
möngü	3		X	X						X		X
murğavul	1		X									X
mêñli	2		X							X		
saman	9		X			X				X		X
qonğur	2		X			X				X		

Senglâh Lügatinde Yer Alan Kişi Adlarının Kavram Alanları

salcuk	1	X								X			
têmür	2	X								X			
arığ/k	4	X								X	X		
arran	2	X								X	X		
abağ/ka	2	X								X			
ilek	2	X								X	X		
ayaz	2	X					X						
batu	2	X											X
bayandar	2	X											X
çavdur	3	X						X					X
çin	3	X									X	X	X
tağcar	1	X								X			
toğrul	2	X			X					X			
tekin	1	X								X			
yapar	1	X										X	
yazar	2	X						X		X			X
yulduz	2	X					X			X			

¹A: Sözcüğün lügatteki anlam alanı

²B: Kadın adı

³C: Erkek adı

⁴Ç: Mitolojik ad

⁵D: Bitki adı

⁶E: Hayvan adı

⁷F: Renk adı

⁸G: Gökyüzü terimi

⁹I: Boy/kavim adı

¹⁰İ: Eşya/Esvap adı

¹¹J: Padişah/sultan/hükümdar adı

¹²K: Yer adı

¹³L: Savaşçı/kumandan adı

¹⁴M: Farsça/Arapça/Moğolca dillerinde karşılığı olan ad

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışmada Senglâh'ın sözlük kısmında yer alan bütün madde başları taranmış ve eserde madde başı yapılan 93 kişi adı tespit edilmiştir. Sözlükte bu adlar için verilen bütün kavram alanları Farsçadan Türkçeye tercüme edilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Tespit edilen bu 93 kişi adından sadece 3 tanesinin (*alanıkava*, *ayaz* ve *tur*) kadın adı olduğu, kalan 90 adın ise erkek adı olduğu belirlenmiştir.

Lügatin Nevaî'nin eserlerinde geçen sözcükleri açıklamak için hazırlandığı göz önünde bulundurulduğunda bu yoğunluğun şiirlerin içeriğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Kişi adları için hem Nevaî'den hem de farklı şairlerden seçilen örnek beyitlerin içeriğine bakıldığında savaş, kahramanlık, cesaret vb. konularda telmih sanatına uygunluk oluşturması için verildiği de düşünülürse erkek adlarının daha fazla olmasının doğal olduğu ortaya çıkmaktadır. İncelemede, kavram alanı en geniş olan adın *saman* olduğu görülmüştür. Bu madde için 9 anlam verilmiştir. Bu anlamlardan 7 tanesi Farsça kavram alanı, bir tanesi Türkçe bitki adı ve bir tanesi de kişi adı olarak verilmiştir. Bu maddeyi 8 anlamla *tur* maddesi takip etmiştir. Bu anlamlardan 7 tanesi Farsça kavram alanı ve bir tanesi ise kişi adı olarak verilmiştir. Lügate anlamları arasında ortaklık bulunan madde başı sözcükler çokanlamlılık kapsamında değerlendirilmiştir. Bu maddeler: *atsız, arpa, ağ buğ/ka, ala yontlu, alp arslan, oğuz, idi* kıt, *inanc, bartas, bayat, buğa, buyruğ/k, piğu, bektaş, torğay, toktamış, tēñiz, cocı, çingiz, deb bakuy, salur, sayın, şudurğu/şıdurğu, torğay, toğan, , toğrul, kabçaq, qarağan, qara sonqur, qaran, qaydu, kutluğ, kıniq, kürgen, gün, möngü, mēñli, qongur, têmür, abağ/ka, ilek, ayaz, batu, bayandar, çavdur, toğrul, yazar, yulduz*'dur. Anlamları arasında müştereklik bulunmayan *argun, tur, toli, çaydur, dara, qay, saman, arıg* ve çin maddeleri ise eşadlılık kapsamında değerlendirilmiştir. Bunun yanında *ay, tarhan, tağ, sancar, ğazan* ve *qazan* maddeleri için verilen anlamlar kendi aralarında hem çokanlamlı hem de eşadlı olarak değerlendirilmiştir. Senglâh'ta kişi adı olarak kullanılan 5 bitki adı, 9 mitolojik ad, 15 hayvan adı, 5 gökyüzü terimi, 4 eşya/esvap adı, 11 yer adı, 18 boy/kavim adı, 44 padişah/sultan/hükümdar adı, 12 kumandan/savaşçı adı, 6 renk adı ve Arapça/Farsça/Moğolca dillerinde karşılığı olan 20 ad tespit edilmiştir. Renk adlarıyla kurulan adlar için en çok *ağ/aq* kullanılmış bunu *qara* ve *ala* renkleri izlemiştir. Kişi adı için kullanılan hayvan adlarına bakıldığında en çok *torğay, toğan, toğrul, sonqur, sancar* gibi yırtıcı kuş adlarının oluşturduğu görülmüştür. Eserde dini ad olarak sadece *bektaş* adı tespit edilmiştir. Çalışmada Senglâh lügatinde yer alan kişi adlarının kavram alanı bakımından son derece zengin olduğu tespit edilmiştir.

Kısaltmalar

BMN: Biritish Museum Nüshası: Clauson, S.G. (1960). Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdí Xān, Facsimile Text. London.

r: Yazman nüshadaki varağın ön yüzü

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

X: Tabloda belirtilen karşılığın var olduğunu gösterir

v: Yazman nüshadaki varağın arka yüzü

Kaynaklar

- Acar, Ö. Çokanlamlılık-Eşadlılık İkileminde İştirâk-i Lâfzî. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51 (2), 241-270.
- Akdemir, Y. (2018). Çağatay Türkçesiyle *Kaside-i Bürde Şerhi (İnceleme, Metin, Gramatikal dizin)*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atalay B. (1950). *Mirza Mehdî Mehmet Han Seng-Lâh: Lûgat-i Nevaî* Tıpkıbasım. İstanbul: TDK yayınları Bürhaneddin Erenler Matbaası.
- Clauson, S.G. (1960). *Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdî Xân, Facsimile Text*. London.
- Çelik, C. (2006). Kültürel Sembol Sistemleri Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 39-61.
- Eckmann, J. (1942-1947). *Mirza Mehdis Darstellung Der Tshagataischen Sprache, Analecte Orientalia Memorie Alexandri Csoma De Körös Dicte*, Budapest, 156-222.
- Hiyavî, R. (1376). *Seng-Lâh: Ferheng-i Türki be Farisî Mirza Mehdi Han Esterabadî*. Tahran: Neşr-i Merkez.
- Kurt, Y. (1991). Adana Sancağındaki Kişi Adları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15 (26), 169-252.
- Menges, K. H. (1956). Das Čagatajische İn Der Persischen Darstellung Von Mirzâ Mehdi Xan, *Akademie Der Wissenschaften Und Der Literatur (Mainz), Abhandlungen Der Geistes- Und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang, 9*, Wiesbaden, 627-739.
- Özyetgin, A. M. Türk Ad Bilimine Malzemeler: Kitâbü'l-İdrâk li Lisânü'l-Etrâk'te Kişi Adları. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz (19), 21-29.
- Rahimi, F. (2018). Çağatay Türkçesi Bibliyografyası Sözlükleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7 (1), 69-104.
- Ross, E. D. (1910). *The Mebani'l-Lughat Being a Grammar of The Turki Language By Mirza Mehdi Khan Esterabadî*. Calcutta: Bibliotheca Indica.
- Sıddık, M.H. (1394). *Senglâh: Ferheng-i Türki be Farsî, der Müşkilat-ı Lugat-ı Asâr-ı Türki Emir Ali Şir Nevâî Mirza Mehdi Han Esterabadî*,. Tebriz: Neşr-i Ahter, Tebriz.
- Yazıcı, T. (1955). *İslam Ansiklopedisi*, VII. İstanbul: TDV Yayınları.